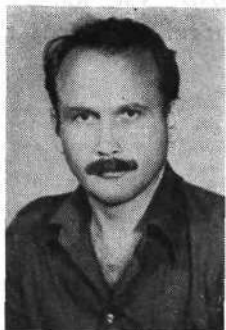

O Tschuschendrecku, o zelenem domu srečnih ljudi in o majhnosti

Iz Slovenskih esejev ali postnih premissljevanj

Matjaž
Kmecl

Ko sem imel dve leti, sem se lepega poletnega dne tam v zasavskih hribih napotil po šolskem vrtu in potrgal vse, kar je cvetelo. Na koncu, ko je bilo že prepozno, so me dobili, jaz pa sem bil pripravljen biti tepen, kajti tisto trganje rož je bilo zagotovo vredno tudi največjega trpljenja. — Odtlej si povsod, kamor me zanese, najprej ogledam vse možne razstave cvetja; po-

glavni mik slehernega mesta je lep botanični vrt, od trgovin pa velike semenarne, zlasti spomladi in jeseni; če po sreči obstaja kakšen vrtnarski velesejem ali primerna zelena razprodaja, je to glavni dobitek. Priznam, da je malce nenavadno in za marsikaterega revolucionarnega mladeniča malomeščansko, toda tako je in zadeve ne tajim niti se je ne sramujem. Nekaj velikih hortikulturnih podjetij je videlo v tem zanimanju znamenja trgovskih raziskovanj, pri Sgaravattiju v Padovi so mi zato svojčas nalepili uglajenega, uslužnega mladega moža, ki mi je od rastlinjaka do rastlinjaka, ob vsaki topli gredi posebej diskretno ponujal enormne količine najrazličnejšega rastlinja, eksotičnega in banalnega, pa tudi vsakršnega vmesnega; na koncu ga je potem užaljeno odneslo, ko sem pokazal pripravljenost, da kupim tri lončke korejskih krizantem. Pri grofici Zeppelin v Salzburgu ob Renu pa so mi po temeljiti in prijazni razpravi o perunikah, maslenkah, kočevarskih in alzaških Nemcih, k čemur se je zbralo pol vrtnarije, in po skromnem suvenirskem nakupu porinili še lep agapantus, ki poslej iz leta v leto bolj ljubeznivo, neutrudno in nebesno sinje raste na vrtu, ne da bi ga kakorkoli motile zime.

Tako sem se ob priložnosti, ko sem bil že ravno na Dunaju, odločil poiskati tudi tamkajšnjo mednarodno vrtno razstavo iz leta 1974 na Laer Bergu. Zadeva je bolj zunaj mesta in zahteva potovanje s podzemeljsko do konca Favoritenstrasse, tam pa je treba po vmesnem postanku pri znamenitem dunajskem velesladoledarju Tichyju na tramvaj do skrbno počesanih in zalivanih laerških toplic — nad njimi se po gričih širi nekdanja razstava, tudi po osmih letih lepo negovana in obiskovana. Oblezel sem velikanski Vrtnični grič in ugibal sorte, lovil v nos gosto vonjivi zrak nad nasadi trajnic, ki so kazale razbohotenost in s tem tradicijo, kakršne osem let nazaj zagotovo niso mogle, skoraj pohodil v gozdičku dunajsko staro mamo, ko je čepe sredi steze neženirano odtakala odvečno vodo, se spustil do ribnika, blodil sem in tja po stezicah sredi svetlega sončnega popoldneva in res mi ni bilo

slabo. Že tako sem bil poln starega vtisa o avstrijski snažnosti, nekakšni gospodinjski dobrohotnosti, blagi urejenosti, tudi ljubeznivi vrtičkarški odprtosti, uglašeni neotesanosti v najboljšem pomenu besede. Zdaj se je sproti, na slehernem koraku, vse to prepričljivo potrjevalo.

Nekje v središču parka sem naletel na velik spomeniški krog, krasil ga je širen razgled: na tleh so se kot mavrice krog sonca vrstili najrazličnejši jeziki v napisu TA ZEMLJA BO NAŠ SKUPEN GROB ALI PA ZELENİ DOM SREČNIH LJUDI. Lepa misel! me je preplavila slovesnost, srce je zaigralo Haydna, himnično in psalmično. Čista resnica, ki ji ni mesta nikjer drugje kot v osrčju zelenih nasadov, temeljni pomen jim daje in ga oznanja! Začutil sem globoko pripadnost, želel sem se postaviti v dolgo vrsto ljudstev in narodov, ki hočejo biti srečni v zelenem domu. Iskal sem se med tistimi napisi, toda bolj ko sem to počel, bolj je orgelska slovesnost v srcu zamirala; nič slovenskega ni bilo tam, velikonočna privzdignjenost je naglo izginjala. Lahko bi se bil sicer zelo grenko poprašal, ali Slovenci pri teh odločitvah nismo pomembni; tisto glede zelenega doma ali skupnega groba se bo morebiti odločalo med velikimi, med Amerikanci, Francozi, Rusi in Avstrijci, tudi Turki, Poljaki in Madžari ali Hrvatı, kaj bi Slovenci zraven — poleg tega smo sumljiv narod, vindišarska mešanica, bastardna godlja in beda, vprašanje je, ali sploh zaslužiimo zeleni dom srečnih ljudi. In če ga že, kaj češ s takšno majhnostjo! Tako bomo, kot bodo drugi — šli bomo zraven v skupni grob ali pa se bo že še našel kak kot zelenega doma tudi za nas, če se bo že ravno posrečilo.

Tako bi se torej lahko v nedogled in z vse bolj glasno grenkobo spraševal, pa se nisem. Veselo in po slovensko sem se raje potolažil, da so plemeniti dunajski vrtnarji sredi svoje razstave ogovorili predvsem tiste, ki ne vedo, ki v ošabnosti pozabljajo, da smrt čaka na koncu prav vsakega, velike in majhne, močne in krmežljave, revne in bogate; Slovenci pa smo bili zmeraj zelo smrtno vesel narod, ki ga ni nikoli docela popustil strah pred minljivostjo. Poleg tega, sem si dodajal in se še naprej prepričeval, nas dobro poznajo, vedo, kakšni smo in kakšnih misli, dobršen del njihovega duha smo skozi tisočletje prehranjevali in gradili — od slovenskega Hermana iz Karintije prek škofa Sladkonje in njegovih, do desetnih dunajskih rektorjev in dekanov ali pa do Plečnika in Fabianija, še dobršen del Cankarja je ostal tam gori, precejšen kos nas imajo, tudi našo staro zgodovinsko deželo Karantanijo; zato vedo, da smo z vsem srcem na strani »zelenega doma srečnih ljudi«, kaj bi potem še pisali!

Tako sem nekoliko rehabilitiran in pomirjen zapustil znameniti kraj osrednjega sporočila in se kmalu znašel v lepotnem vrhuncu nasadov: svet se je iz grmovja in drevja odprl navzdol proti vodometom in ribnikom, gladko ostrizanim tratam. Prav na robu pa se je po poti iz okroglih brun prišlo v veliko, malce privzdignjeno, svetlo presojno uto, pergolo pravzaprav, iz suhih hrastovih brun. Čezenj je ljubko, polno varnega zavetja in neskončnega lepotnega ugodja, rasla ena najbolj nežnih, milih popenjavk, med vrtnimi trgovci imenovana NEW DAWN, prvi svit — dekliško roznata, nevsiljivo, toda prepričljivo in intimno dišeča vrtnica za zaljubljenice! Spet so se oglasile orgle, Bach

ali Händel ali kaj takega, dunajskega in skupnočloveškega, hvalnica življenju, vdanost njegovi nepojmljivi toda prijazni skrivnosti. To je tisti »zeleni dom za srečne ljudi«, o katerem je pisalo že zgoraj, da nas čaka, če se odpovemo skupnemu grobu!

Obkroža ga najlepši »prvi svit«, poln je zračne toplote, dišav, barv, šelestenja, popoldanskih sap iz panonskega prostorja, čebel in čmrljev! Seveda ni dvoma: vse življenje ali kar več življenj, če bi bilo dano, bi preživel v njem, takšnem. Dom je tudi izjemno snažen, suh, urejen, celo velika zelena kanta za smeti stoji v kotu med klopni; na kanti pa puščica, ki kaže vanjo, in ob njej velik napis TSCHU-SCHENDRECK!

Hipoma se stemni in v srce se ulije dež. V »zelenem domu srečnih ljudi« res ni za vse prostora, kot sem nenapisano razbral že zgoraj. Za čuše ga ni. Ve pa se, kdo in kaj je čuš na Koroškem ali pa če Slovenec pride na Dunaj! Z bridkostjo sem pred oči priklical vse tiste nadvse ljubeznive, dobre in pametne Avstrijce, ki sem jih v življenju nemalo srečal in ki si jih moral preprosto imeti rad, ker so bili takšni, da drugače ni šlo: od dramaturga in dramatika Hiesla, svetovljana s hamburškega, münchenskega in dunajskega radia, do generalnega konzula gospoda Weissa in njegove gospe soproge, od dunajskih univerzitetnih profesorjev do direktorja Volkstheatra gospoda Blacha ali dobrovoljnega beljaškega gospoda Scherrerja in vseh drugih. Zdaj bi moral pred vsemi njimi, če bi bili tukaj zbrani, v tisto kanto; najbrž bi se sicer upirali, toda tako je bilo tu določeno. Ne bi mogli sredi panonskega mraka v dišeči rožnato zeleni svetlobi in mlačnih, blagih sapah posedeti v prijateljski besedi — kar nas bi bilo čušev, bi morali v kanto in tiho počakati sredi limoninih olupkov, posmrkanih robčkov, arašidnih luščin in zavrženih mesečnih vložkov, kdaj nas stresejo, kamor spadamo.

K sreči sem bil tam sam, v samotni tišini. Toda kljub temu, da so vsi čuti nagovarjali k prijaznemu ugodju, sem se počutil kot tista znamenita dekla, ki v gospejini odsotnosti sede v njen naslanjač, zraven pa striže z ušesi in drhti od strahu, kdaj jo bo gospa zasačila, prepodila in zaradi tolikšne prevzetnosti mogoče celo odslovala za zmeraj. Ni mi bilo dobro. S povešenimi ušesi in mislimi sem se naglo pobral proč.

Niže spodaj, do kamor je zložnost, pograbljenost, brezhibna oplestost in dodatna urejenost še privabljala trume topliških upokojencev, sem trčil v vremenarsko uto; Avstrijci jih ljubijo. Bila je enako lepa in snažna, kot je bilo vse, sestavljena iz stekel in snežnobelih, ekstravagantno položenih plošč iz umetne snovi. Na njih, v nedosegljivi višini, pa je debel in surov napis predlagal vsem tistim onemoglim bokalcem spodaj FUCK IT! Nasmegal sem se — seveda, same šale! Napis pač, brezobvezni; papir in meteorološke ute ali kante za smeti prenesejo vse. Lahko seveda vse te dedke in babice kruljave še tako vabiš in pozivaš, celo v angleščini, če ne morejo in če jim ni, če je takšna resničnost, pač ne bodo. Precej več verjetnosti je, da ne bodo, kot da bodo. Zakaj pa bi, če ne morejo, haha!

In tako je tudi s čuševskim govnom; kdor misli, da je, naj le gre noter! Drugi ostanemo na soncu.

Ampak ne, ni res! Tu je drugo, tu je humor, smešno banalen sicer, nekam mornarsko potrebniški, še bolj tak, ker se pojavlja v tako finem in poribanem okolju, ampak vseeno — je. Nekaj živalske svobodnosti, ki je po Heglovi filozofiji bistveni substrat humorja, se razprostira po njem, nekaj kirasirskega ali ulanskega norčevanja iz gosposke narejenosti, češ, saj vemo, da smo vsi enaki, pa čeprav se delate gospodičniške. V ušesih mi zadoni ljudska pesem iz Zgornje Savinjske doline, ena tistih, ki si jih zapisovalci Štreklju iz čednostnih razlogov še poslali niso upali, tako da jih tudi v Klinčku lesnikovem ni: Dekleta, kikleje gor! Dragonarji gredo, na konjih jahajo pa s klinci mahajo! — Pesem mi kar sama poje po glavi v nekakšni dragonarski slovesnosti — iz istega duha prihaja, le da je tole tukaj malo amerikanizirano in s tem bolj svetovljansko. Kakorkoli že obračaš, robato je, neokusno, ampak skoz in skoz humorno.

Tisto zgoraj v sončni pergoli pa je mrtvaško sovraštvo; ne vabi na sončno streho, temveč v mračno posodo; ne v začetke življenja in prostosti, temveč v nemarni, ogabni, dokončni in smrdljivi razkroj, odpad. Tu celo upokojence, ki so se v življenju že zadosti naveselili, kličejo, naj še za božjo voljo malo poskusijo, naj bodo kljub išiasu v križu, putiki v nogi in šlajmu pri srcu še korajžni, človek je vendar krona stvarstva, vse more in zmore; celo vrtnarskim delavcem se je tak poziv zdel primeren, saj bi ga lahko že zdavnaj zbrisali, pa ga niso. Naj služi starim mislim in kostem, vznemirjenjem in spominom! Tisto zgoraj pa z mengelejevsko skrivaško kretnjo pokopava žive.

Na dolgo trajni in dolgočasni tramvajski vožnji nazaj v mesto sem se silil dognati vir in logiko tovrstnega sovraštva ali vsaj nastopaštva, toda tramvajске vožnje iz dunajskih predmestij niso ravno navdihovalne; puste in enolične se vlečejo po uro daleč, vse v človeku ta čas zeha od otrplosti in zvoneče počasnosti. Tako mi ni prišlo nič pametnega v glavo.

Seveda je najlažje misliti, da je nestrpnost zelo stara; mogoče še iz časov nekdanjih Frankov ali pa bojev med Celjskimi in Habsburžani v 15. stoletju. Mogoče iz protestantskih dni, ko je habsburško jedro ostajalo trdno katoliško, pri nas pa se je nevarno zamajalo — zgodovina privoščljivo uči, kako se ideološka nasprotja pri šibko mislečih hitro in nezamotano spreminjajo v mnogo bolj prvinska stanja, v paradigme enoznačnih in preprosto delujočih čustev, ki niso zmožna utemeljevanja. — Še mnogo bolj verjetno je, da je neprijazen relikt mladonarodnih gibanj iz 19. stoletja, meščanske nacionalne evforije, tekme narodov, ko se je vse združevalo v velika, pretepaško odprona in zmogljiva državna ali vsaj velikonacionalna telesa; ko je bila majhnost neodpušljivi greh in osnova za najslabše počutje; ko se je vse zmerjalo po dolgem in počez in iz samopotrjevalnih prizadevanj določalo sosedom najrazličnejše grozovitosti, od nepismenosti do kanibalizma — in to je moglo biti sredi meščansko civilizirane Evrope seveda zelo hudo: podeželski žurnalistični politikanti so ga nekajkrat skušali naprtiti tudi nam, Slovencem; saj ni verjel živ krst, zgražali pa so se le vsi, prestrašeno sovraštvo je raslo. Čuš! so zaklicali, tako kot odganjamo strahove ali nadležne pse, pa naj še tako prijazno mahajo z repom in še tako vlažno gledajo (kot ponavadi gledamo Slovenci). Strah je le

strah in pes pes, nikoli ni jasno, kdaj te bo ta in oni ugriznil. — Zgodovina ponuja torej vrsto razlag; toda po drugi strani smo se že kar razvadili, da vse, kar je slabega, pripisujemo preteklosti, zraven pa si še dopovedujemo, da moramo — nedolžneži — zdaj, ko to vemo, z vsemi močmi stvari popravljati.

Pa ni samo zgodovina! Res ne.

Leta 1956 ali 1957 zgodaj spomladi smo z ljubljanskim študentskim pevskim zborom nastopali v severni Franciji — med izseljenci, potem še na nekem festivalu in končno na televiziji. Če se prav spomnim, sem bil takrat prvič »zunaj«, prvič videl televizijo, prvič jedel banane, prvič srečal prostitutke v živo (in od groze skoraj zbežal, ko sem bil z drugimi vred kar sredi montmartskih cest povabljen k uslugam), prvič seveda videl tudi Pariz, ki se je po kraljevsko bleščal v aprilski srebrnini, prvič poskušal plesniv sir (ki mi kljub zagotavljanju, da gre za specialiteto, ni kaj prida teknil), prvič bil na Eiflovem stolpu, kamor nas je povabil Dore Ogrizek, po francosko kar Doré, precej uspešen založnik, naš človek; prvič preživel nekaj dni pri ljubeznivih izseljenskih starčkih v knapovski baraki sredi velikanskih kupov saluminske ali pa vangogovske jalovine; prvič in zadnjič v studiih francoske televizije gledal trop prelepih dolgonogih plavolask, ki so si do onemoglosti prizadevale hkrati dvigovati noge in roke v poplesavanju — televizija je delovala še v »živo«, popravljaj ni bilo, zato pa so bile vaje toliko napornejše: zagotavljale so pač dobro oddajo. In tako naprej — kup zanimivih vtisov, popolnoma novih izkušenj, lepih spominov: doma smo se takrat šele komaj pošteno pobirali iz najhujše povojne revščine, frajerija pred ljubljansko pošto se je prislanjala na italijanske bicikle kot statusne simbole, kakšna prepleškana vespa je pripravljala trume najlepših ljubljanskih deklet ob sleherni razsodnost, visoka moda so bile trenirke (tudi za boljše priložnosti), srečneži med študenti, ki so se s kakšno mednarodno štipendijo odpravili na »prakso« v inozemstvo, so nazaj prinašali velikanske radijske škatle in potem poslušali predvsem radio Luksemburg z zgodnjo rokovsko glasbo.

Toda vmes je iz tistih severnofrancoskih in pariških dni še nekaj, kar ob slehernem vračanju spomina svetlo podobo zmračí in pomaže. Po nekem nastopu v Lillu, bil bi naj v jugoslovanskem znamenju, saj je nastopala tudi beograjska študentska folklor, so nam v neki menzi priredili stromno skupno večerjo. V znamenju enotnosti in bratstva naj bi se pomešali med seboj in tako mi je usoda dodelila za sosedo ne najmanj čedno Beograjčanko. Seveda mi ni šla na živce. Bila je malce aristokratsko zadržana in vzvišena, drugače pa še kar zgovorna — in tako je prišlo na dan, da je zares hči vsaj na pol ruskih emigrantskih plemičev. Iz družbenopolitičnih razlogov in brezrazredne vznemerenosti seveda tega ni bilo dobro prav na glas razlagati, po drugi strani pa je polplemska-polčaršijska gospodična dobro vedela, kakšno draž prepovedanosti in posebnosti širi s tem okrog sebe. Jaz sem bil od malega jugoslovansko vzgojen, za to je med zadnjo vojsko poskrbel oče, ki je vsake toliko kaj navduševalnega in zarotniškega izjavil o srbskoslovenskem bratstvu, po materini strani se je dalo bolj govoriti o nacionalni družinski tradiciji, povrh pa sem vsa vojna leta raziskoval

razna podstrešja, kamor se je po okupaciji preselil precejšen del domače književnosti; tam sem povrsti prebiral vse, noter do predvojne Jadranske straže — list se mi s svojo mešanico srbohrvaščine in slovenščine, latinice in cirilice ni zdel kaj hudo vabljev, je pa znal — ta čas ko so spodaj v poletnem dopoldnevu eksercirali nemški vojaki — očarati z vabili na jugoslovansko morje, z mračnopatetičnimi zgodbami o reševanju srbske vojske pod očetovskim vodstvom starega kralja Petra I. na Krf, o njeni tamkajšnji kalvariji, in s podobnimi rečmi. Prav tisto leto, ko smo potovali v Francijo, sem tudi že »požrl« večino študijskega branja srbohrvaške literarne klasike, zadeva je zahtevala mesece in mesece zdržnega dvanajsturnega branja — ohranjala pa me je v vročičnem stanju navdušenosti, vznemirjenosti in občudovanja: kakšen duh! kakšna literatura! kakšna umetnost!

Zdaj sem se torej s tisto rusko-srbsko folklorno-aristokratsko gospodično še toliko bolj trudil govoriti po njeno; prav nobenega, niti najmanjšega razloga ni bilo, da se ne bi, ne duhovnega ne telesnega ne kakšnega tretjega. Nekaj časa je šlo kar lepo, še opazil nisem, da ji grem na živce: po nekakšnem zveznem ključu so ji pač dodelili za družbo podeželsko neugledno, popolnoma neizkušeno, slovensko dolgočasno zadevo — reva se je v svoji aristokratski eleganci morala mučiti z njo, vse v imenu bratstva in enotnosti. Res je moralo biti obupno! Poleg tega se ji je po srcu in ljubki glavici gotovo vztrajno in hrepeneče sprehajal kakšen baletni princ, ki je po istem nelepem ključu ta čas sedel za bogve katerim drugim vogalom mize in z daljnosežnimi nameni dvoril kakšni »p . . . i«, kot so se s pomenljivim namigovanjem in nasmehovanjem ti vrli fantje izražali. Nervozno. Neprijetno. Depresivno. (Zanjo seveda.)

Zato niti ni bilo čudno, da so ji živci na koncu koncev le odpovedali. Ko sem v svoji sicer prizadevni slovenosrbščini spet enkrat temeljito zamešal ekavščino in ijekavščino, se ji je zorno lice dokončno pomračilo in hip zatem me je meni nič tebi nič nahrulila, da bi se že lahko kaj bolje naučil jugoslovanskega uradnega jezika. Ravnokar sem se z vsem občutkom za še sprejemljive dobre manire basal s hrano, zato me je takšen preobrat našel nepripravljenega. Zastalo mi je, se zaskočilo, sapa in požiranje, zastrmel sem se vanjo, če misli resno. — Mislija je resno in besno, opazovala me je nekako državnotvorno z vsa rusko in srbsko zgodovino v pogledu. Vedela je, da se ne sme obotavljati, zato je pribila: Ena država, en jezik, eno občutje, ena zavest! Kako naj bo Beograd prestolnica, če se vodstvo še zmeniti ne more z nikomer o ničemer, ker nihče nikogar in ničesar ne razume! Jugoslavija bo šele takrat resnično enotna in močna, ko bodo tudi takšni, kot sem (bil) jaz, obvladali jezik svojega glavnega mesta. — Na koncu mi je priporočila, naj svoje jezikovno znanje znatno popravim, če hočem biti dober in napreden Jugoslovan.

Pa tako sem se trudil!

Takrat se mi je dokončno vse pomešalo, sapa in hrana: zbombardiralo me je dolgotrajno, hrupno in neodjenljivo kašljanje, da sem moral od mize ven. Ko sem se po dolgem samopomirjevanju vrnil, je bratska soseda že zginila. Nisem je pogrešal, saj si nisem znal predstavljati, kaj naj bi se z njo še pogovarjal. Naj bi se kregal? Ji dopo-

vedoval, da so stvari drugačne? Bila je superiorna: z vso svojo pojavo je bila poosebljenje svetovljanske metropole, jaz pa kajpada melanholično obrobne in topoumne severne province — ki je sicer morda vredna nekega splošnega upoštevanja, je pa na koncu koncev le petsto kilometrov daleč od sveta in zgodovine. Bila je poosebljeno piemonteštvo, kot da je lastnoročno vodila petintrideset najpomembnejših bitk za Jugoslavijo in Beograd, kot da je bila zraven že pri prvi srbski vstaji, preganjala Turke v balkanskih vojnah, streljala s topovi na Kolubari, osebno tiščala voz kralja Petra I. iz albanskega blata, jurišala na solunski fronti in na Kadinjači. Kaj naj ob tolikšni silnosti jaz, harmonikarski in lirični Slovenec, s čevlji in mislimi na kveder? S prtenimi hlačami in občutji? — Nič. — Samo slabo sem spal.

Ampak če se prav spomnim, sem se že tisto noč počutil približno tako, kot da bi bil v čušeovski kanti za smeti.

Kasneje so skozi moje življenje prihajali in odhajali brezštevilni zlati in najboljši Srbi, Hrvatje, Makedonci, Bosanci. Črnogorci; za noben denar, za nič na svetu ne bi rad zgubil njihove prijazne, sredozemsko naklonjene neposrednosti, prešernosti, polvzhodnjaške občutljivosti, radoživosti in dobročudnosti; vsake toliko pa je vrag zmeraj znova prignal kakšno državotvorno naduto bitje, ki me je glasno namakalo v silovite dvome in upore — da me je bilo kdaj celo pred samim seboj sram.

Takšen je bil (in je še) črnogorski Ljubljčan Miodrag Bulatović — dober pisatelj, toda vsaj toliko kot dober tudi ciničen, z vulkansko delujočim egocentrizmom in slo po videnosti. Najprej so ga morali opaziti v Beogradu, zato je namočil rodno Črno goro — tam so mu ostali gorki, da bi ga menda še danes kdo po glavi, če bi se kaj prikazal. Tako vsaj pripovedujejo Beograjčani. Potem se je skušal uveljaviti na literarnem zahodu, kjer bi hitro postal interesanten, če bi ga kaj malega zaprl in bi se mu začela okoli demokratične glave svetiti disidentska avreola. Seveda bi moral biti zapor znosen, kaj malega, toliko da ga zabeležijo v Frankfurter Allgemeine ali v Financial Timesu in da je mogoče na takšni osnovi naročiti kakšen vzburljiv komentar o zdravih silah v Jugoslaviji. Menda se je celo z avtomobilom vozil po pločnikih, da bi ga vsaj malo zaprl, pa so bili toliko pametni, da ga niso. — Ko smo odprli razpravo o slovenskem jeziku, je prišel z nekaj pomočniki na javno tribuno v Cankarjevem domu in z najbolj banalnimi provokacijami razburil dovolj akademsko ubrano množico do besnila (študijo o psihologiji takšnega početja je napisal Jerome Klapka Jerome v poglavju o foksterierskem značaju, Trije možje v čolnu). Nato je mobiliziral in pognal oddelek novinarjev v frontalno in množično pamfletiranje Slovencev in slovenstva — v resnici pa se je kasneje pokazalo, da je prav takrat spet potreboval nekaj publicitete, ker so mu v Beogradu izhajala zbrana dela. Zračunal si je, tako lahko ugibamo, da si ni mogoče z ničimer bolj in laže pridobiti srbske naklonjenosti kot z glasnim alarmiranjem. Šok je moral biti resnično velikanski, ko je poglavitno nevarnost razkrinkal in pokazal v tradicionalno prijateljskih Slovencih. Čeprav so ga vsi poznali, so mu vseeno verjeli. V neki strašni nacionalni paniki so še lep čas naravnani obrambno, pred iracionalno, neobvladljivo nevarnostjo, pred

nevidno usodo, ki preži na srbstvo — zdaj pa je bila nenadoma v Bulatovičevi optiki opredmetena in določena — v Slovincih, in začela se je najbolj čudaška javna gonja. Samo na moj naslov je v nekaj tednih izšlo več desetih pamfletov s tolikšnimi fantazmami, da bi človek obupal nad njimi; zvečine vse so imele vir pri Bulatoviču. Prejemal sem najbolj odurna anonimna pisma, po orientalsko se je spletkarilo s tako imenovanimi »pismi bralcev« in drugim podobnim. Še zdaj nosim v delovni torbi dopisnico z naslednjim besedilom: »Kmecl, naučiščeš ti i da laješ na službenom jeziku, a ne da govoriš. Napuničete Šiftariju pa ču vas onda pitati kojim jezikom čete Slovinci i Šiftari govoriti. Ako ti se ne dopada seli se van Juge. Jugosloven.«

Ampak. To s Šiftarji ali Albanci mi je skušalo narekovati opravičilo; prepričeval sem se, da zares niso ti naši bratje Srbi v najboljši koži; pred njihovimi lastnimi očmi se jim izmika in uhaja stari zgodovinski srbski prostor, polje kosovske bitke, stara Srbija, iz nemanjičevskih stoletij, ki so bila najbolj slavna, z najimenitnejšimi kulturnimi in nacionalnimi spomeniki — in vse to v mogočnem vrtincu albanske nacionalne renesanse, ki ji zanos garnira še balkanskoorientalska surovost in brezobzirnost. Namesto velike srbske Jugoslavije, kot se jim je v viziji kazala po prvi svetovni vojni, ko so Karadjordjeviči čez noč postali kralji »Srbov, Hrvatov in Slovencev«, se jim zdaj osiplje njihova lastna mati Srbija na najbolj ranljivem, najbolj bolečem predelu telesa. Zaboga, saj to je razlog za nervozo. To so lahko velike muke in potlačenosti! Oziraš se za nevidnim sovražnikom in ne pomisliš, da je do česa takšnega sicer moralo priti že po preprosti zgodovinski logiki prej ali slej; da je že tako dolgo trajalo, da so sami Srbi takšen prehod doživeli že zdavnaj prej, Slovenci in Hrvati tudi, domala vsa Evropa; da za to ne gre kriviti Jugoslavije in njene federativnosti; da bi bilo enako, če bi tudi Srbija ostala samostojna, sama. Preprosto zgane se v narodu, zdaj se je v albanskem, in potem stori vse, napne vse moči, da se potrdi v svoji posebnosti, drugačnosti, samoodgovornosti.

Potem pa pride tako znamenit in upoštevanja vreden človek, kot je Bulatovič, in bratom Srbom namesto neulovljivih senc kot krivce zelo jasno pokaže Slovence z njihovo nadutostjo, z jezikovno in vsakršno drugo vsiljivostjo, gospodarskim hegemonizmom, separatistično potuhnjenostjo, albanofilijo, z izkoriščevalskim odnosom do vsega, kot uči Bulatovičev bližnji rojak Batrić Jovanović. Jasno je, da se potem v srbski duši zgane: takšni so torej ti »bratje« Slovinci! Porodi se obup, obup rojeva desparadose, novačijo se kamikaze, na obzorju je splošna mobilizacija zavesti in bojevitosti.

Avtentična? O bog!

Česa vsega naenkrat niso Slovenci krivi! Je ni stvari pod soncem, slabe seveda, da je ne bi bili. — Da bi bili brez masla na glavi, bi bilo težko reči, toda fantazija kričaškega obdolževanja presega vse meje in mere, obenem pa do obupa sistematično razkraja medsebojno zaupanje (spoštovanja je še komajda kaj).

Na neki javni predstavitvi slovenske zamejske publikacije v Ljubljani smo se na primer v družabnem delu pogovarjali z avstrijskim generalnim konzulom in slovenskimi zamejci, ko je neka beograjska

novinarka (resda malo nadelana, pa zato toliko bolj odkritosrčna) začela na vsem lepem razlagati, da je vsa ta koroška slovenska kulturna vnema zelo čudna zadeva, kot da jim gre, koroškim Slovencem, v Avstriji tako zelo slabo; pa če jim že gre, naj se pač preselijo v Slovenijo, saj jim nihče ne brani. Zelo avtentično je tako rekonstruirala celotno hajmatdinstovsko ideologijo z znanim refrenom »horuk čez Loibl« vred. Seveda nastop ni bil namenjen generalnemu konzulu, ki mu je kot ogovorjencu bilo nerodno, da ni vedel, kam bi se del, temveč nam, Slovencem — da se bo vedelo, kako in kaj.

Če se povrnem k zgodovini — za vse to ne pomeni zgodovina nič, zgodovina je bila popolnoma drugačna! Jurčič je svojčas od jugoslovanskega navdušenja potoval na obrenovičevsko kronanje, moj stric je bil solunski prostovoljec, lepšega in bolj človeškega sprejema, kot so ga pripravili šumadinski kmetje slovenskim izgnancem v najhujši stiski leta 1941, ne bi mogli nikjer; rodovi slovenskih izobražencev so videli v Srbiji in Srbih vzor, v združitvi z njimi edino perspektivo. Zdaj pa ta Bulatovičeva črna vojska razlaga in prepričuje vse narobe! Kako, po kakšni logiki? Mar res lahko iz samega cinizma? Zakaj verjamejo?

Bogsigavedi.

Bolj in bolj sem prepričan, da gre na dnu za mehanizme nekih temeljnih instinktov, na katere mogoče ta ali oni politikant zavedno, mogoče celo nezavedno računa in igra, množica pa se da histerično voditi. Brez premisleka in pretehtavanja, slepo in zagrizeno. — Predvsem gre za nagon biti večji in močnejši. Če si v resnici majhen in šibak, kot smo po svojem nacionalnem telesu vsi v Jugoslaviji, moraš najprej poiskati ali določiti še manjšega; samo ob njem se počutiš velikega. Zraven pa se seveda ves čas bojiš, ker si majhen in zato delaš velik hrup. V naravi je tega veliko: obstane pač močnejši, večji, zvi-tejši, možnost majhnih in šibkih je samo beg in skrivanje — zato se vse napihuje, kriči bolj, kot bi od telesa pričakovali, širi vtis z izcejanjem motnih tekočin in brezupnih smradov. Če nimaš ničesar od tega, se še zmeraj lahko zatečeš v mimikrijo in potuhnjenost, toda v vsakem primeru se začneš navznoter nevarno razkrajati.

Če si najmanjši in ne najdeš nikogar manjšega več, se obrneš proti sebi; samo še v sebi najdeš kaj manjšega od svoje majhnosti, sproži se samomorilstvo. V Evropi so tri značilna jedra ubijanja samega sebe: Berlin, Madžarska in Slovenija. Berlin je od vseh izločena kletka, ki narekuje nenehen vtis skrajne utesnjenosti in ranljivosti; poskusi s podganami so pokazali, kaj to pomeni. Madžari v tradiciji sodobne in polpretekle evropske civilizacije nimajo pod milim nebom nobenega etničnega sorodstva. Znana je krilatica o Črnogorcih, ki da jih je skupaj z Rusi 150 milijonov, in to jih rešuje; tudi tradicionalno koroško rusofilstvo raste iz istih korenin, ves ilirizem in panslavizem. Madžari pa se nimajo preštovati z nikomer, še s Finci, ki jih prav tako ni veliko, komajda; brezupno osamljeni in majhni so, pa se pobijajo sami. In končno smo Slovenci najmanjši evropski narod, ki se gre na lasten račun politično in še bolj kulturno suverenost. Zanimivo je, da je pomurski človek še opazno bolj samomorilsko rapljiv: tisoč let so bili pod madžarsko upravo, v njih sta se nakopičili ogrska in naša depresija.

Če potegne čez ravnice nad Ljutomerom fen, se začne potihem in nevidno, brez pokanja, kričanja in bežanja prava fronta v ljudeh. Ob neki taki priložnosti sem bil v Murski Soboti; nizko nad polji, ribniki in gozdovi je viharyl južni veter, prišel je župan in rekel: Se je že začelo, za dva je že prišlo. — Kaj pa? sem vprašal. — Obesila sta se pač. Bili smo melanholični potem ves večer.

(Je Bulatović nezaveden znanilec jugoslovanske samomorilnosti?)

S tega vidika gledana je vsa novejša slovenska zgodovina avantura. Resda mora biti nekdo na koncu koncev najmanjši, toda ta je lahko kje ob robu, ne v tem občutljivem evropskem trebuhu! In naj se ne nopenja in vsemu svetu ne razlaga svojih upov in načrtov. — Hitlerju se je zdela celo pri omejenih tehničnih možnostih popolna razselitev Slovencev izvedljiva. V njih res ni mogel videti kakšne neobvladljive množice, bolj drobižek. Vzhodni in zahodni strategii imajo zračunano, da bi ob spopadu med blokoma najkasneje v dveh urah trčili obe vojski skupaj po sredi slovenskega ozemlja, od Kostanjevice prek Ljubljanske do Celovške kotline, kamor bi se sploh splačalo vreči manjšo atomsko bombo. — Mi pa se gremo državo in suverenost, krčevito razvijamo svojo kulturo. Kako, zakaj, po kakšnem preudarku? Vloga najmanjšega ni za kaj takega niti najmanj primerna.

Trenutek zgodovinske nerazsodnosti, ki ga lahko plačamo z izginotjem?

Ali kaj drugega? Stari karantanski refleksi, morda vzgibi iz bogve kakšnega substrata, ki so prespali zgodovino in se spet napol zbudili — brez resnične in prave presojevalske moči? Premik v tehtanju, ko za tehnično civiliziranost prištevamo k telesni moči tudi delovni, moralni, duhovni potencial? Da zmoremo intelektualni servis, ki presega naše potrebe ali predstave, traja že vso zgodovino: tudi danes ob dveh univerzah in nizu institutov premoremo po vsem svetu raztresenih nekaj sto vrhunskih raziskovalcev, gospodarstvenikov in umetnikov — najmanj še za eno kompletno univerzo, v marsičem boljše, kot sta obe obstoječi skupaj.

Eno je ob vsem tem gotovo: najmanjši je ogrožen od drugih in od sebe, žro ga drugi in žre se sam. — Kot bridka šala in nemarnost zgodovine se potem bere, kako Churchill ni maral niti slišati, da bi recimo vsaj spodnji del Koroške, južno od Drave, ki je že ob plebiscitu glasoval za Jugoslavijo in ki ga je po izmerah britanskega imperija komajda za pol cvetličnega lonca, po drugi vojni šel k Sloveniji: bal se je, da bi bila premogočna, premočna! O bog!

In tako se pač prekljamo s hajmatdinstovci in bulatovići, se obešamo, utapljamo, si s heroično patetiko pripenjamo na reverje značko SLOVENIJA MOJA DEŽELA in se obenem tega iz internacionalističnih in svetovljanskih razlogov hkrati sramujemo, prevajamo z obešenjaškim humorjem značko v cirilico, stopamo na prste in obenem sami silimo v evropsko kanto za smeti.

Čudna in čudaška suverenost.

PS: Pa je vendar res: na vse kriplje se upiramo čušendrekovske kante. Z vso željo bi hoteli živeti v topli, s prvim svitom rožnatih vrtnic obsijani pergoli med prijatelji, v zelenem domu srečnih ljudi. Vse bi dali za to, do obubožanosti, slekli bi se do nagega, kot to že

delamo, bos bi hodili po najgršem svetu, če bi pot peljala čezenj tja. Radi bi imeli prijaznega Bulatovića, še za častnega Ljubljancana bi ga naredili. Saj smo v mnogočem zadržti, toda tudi prijazno, skromno, dobrohotno ljudstvo, v zgodovini ničkolikokrat tepeno in zato malo na žalost obrnjeno, toda naravnost lačno prijateljevanja in razumevanja.

Pavle
Zidar

Otožni rob vaze

Grossova — ponoči se pač ni nikoli zaklepala —, da bi se prepričala, če ni Hana padla po tleh; ker sta jo videla, da leži toga in mirno na postelji ob prižgani luči — in zaprtimi očmi —, sta tiho in brez besed zapustila sobo, nji pa se je po njenem izginotju zdelo, da hlapi, hlapi in da je ni več na zemlji; vso jo je pregrnila nezavest, a to je vedela šele po dnevu in pol, ko se je na novo pre-

budila sredi znanih in nezanih ljudi, ki so jo obdajali kot svečniki. Ti so ji povedali, da je bila v globoki komi. In teta Hana ni mogla razumeti, da je bila res; zakaj neki le, saj se ji ni prav nič hudega zgodilo, brala je bila Andersena — tega se še dobro spominja — in potem je iskala v slovarju neko besedo in za njo neko drugo, katere nazornost je poiskala še v leksikonu . . . , v podobah.

A zdravnik z belo dalmatinsko bradico ji je prijazno povedal, da je doživela hud kolaps, iz katerega se šele prebuja. In da je do kolapsa prišlo, je prej vsekakor nekaj moralo biti.

Ali je kdo nenadoma stopil v njeno sobo? Dobro naj premisli!
Ni.

Kaj pa je bilo potem?

In teta je baje, kakor mi je rekla smeje se, in spet tlesknila z zlato mesečino v ustih, kakor tleskne morska nočna plan, ko jo strese bibavica, da je bil samo Dämmerungsfalter (pogrebec). Zdravnik, ki je bil židovskega rodu kot Gross, je sedaj razumel celo stvar, se nasmehnil proti presenečenima Grossovima s pomilovalnim izrazom na plavih